

MOLIYAVIY IJARA HISOBIDA DISKONTLASH MEXANIZMINI TATBIQ ETISHNING NAZARIY VA AMALIY JIHATLARI.

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti o‘qituvchisi:

Xoliqulova Yulduz Panji qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada moliyaviy ijara (finansiy lizing) hisobida diskontlash usulini tatbiq etishning nazariy asoslari va amaliy muammolari tahlil qilinadi. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (XMHHS 16) doirasida diskont stavkasi asosida ijara to‘lovlarining hozirgi qiymatini aniqlash korxonaning moliyaviy hisobotlari aniqligini oshirishga xizmat qiladi. Tadqiqotda diskontlash usullarining solishtirma tahlili hamda O‘zbekiston sharoitida bu yondashuvni joriy qilishdagi to‘siqlar yoritilgan va takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: moliyaviy ijara, diskontlash, hozirgi qiymat, XMHHS 16, buxgalteriya hisobi, lizing qiymatini aniqlash orqali hisob yuritishning aniqligini oshirish imkoniyatlari ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: moliyaviy ijara, lizing, hozirgi qiymat, diskont stavkasi, XMHHS 16, moliyaviy hisobot, buxgalteriya hisobi.

KIRISH

Hozirgi kunda iqtisodiyotning ko‘plab tarmoqlarida uzoq muddatli ishlab chiqarish vositalaridan foydalanish ehtiyoji moliyaviy ijara (ya’ni, lizing) orqali qondirilmoqda. Bu shakldagi munosabatlar tadbirkor subyektlarga aktivlardan foydalangan holda ularni sotib olmaslik imkonini yaratadi.

Moliyaviy ijara shartnomalari yuridik jihatdan uzoq muddatli majburiyatlarni o‘z ichiga olgani bois, ularni hisobga olishda xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga (XMHHS) asoslanish talab etiladi. Aynan XMHHS 16 "Ijara" standartida keltirilgan qoidalarga muvofiq, ijara shartnomasidagi to‘lovlar hozirgi qiymatda baholanadi, ya’ni ular diskontlanadi. Bu usul orqali moliyaviy holat aniqroq ifodalanadi.

Moliyaviy ijara bugungi kunda korxonalarning asosiy vositalarga bo‘lgan ehtiyojini qondirishda muhim vositalardan biri sifatida e’tirof etiladi. Ayniqsa, kapital intensiv sanoat tarmoqlarida aktivlardan foydalanish, lekin ularni to‘liq sotib olmasdan turib, uzoq muddatli foydalanish imkoniyati biznes uchun afzalliklar yaratadi. Moliyaviy ijara hisobida xalqaro standartlarga muvofiq harakat qilish, xususan XMHHS 16 talablariga binoan, diskontlash mexanizmini hisobga olish katta ahamiyatga ega.

Diskontlash — kelajakda amalga oshirilishi rejalashtirilgan pul oqimlarini hozirgi kunga ekvivalent tarzda baholash usuli bo‘lib, moliyaviy ijara doirasida to‘lovlarni aniqlash va ularni balansga kiritish jarayonining asosi hisoblanadi. Ushbu maqola orqali ushbu mexanizmning nazariy asoslari, hisoblash usullari va milliy amaliyotdagi dolzarb muammolar o‘rganiladi.

METODOLOGIYA.

Tadqiqot quyidagi metodologik asoslar orqali olib borildi:

- **Normativ-huquqiy tahlil** — Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari, ayniqsa XMHHS 16 “Ijara” standartining moliyaviy ijara bo‘yicha talablariga tayanildi;

- **Matematik usul** — ijara to‘lovlarini diskontlashda qo‘llaniladigan hozirgi qiymat formulalari asosida modellash;

- **Taqqoslash usuli** — diskontlash usullarining (oddiy, murakkab, annuitet) solishtirma tahlili;

- **Amaliy misol** — O‘zbekiston sharoitidagi tipik lizing shartnomasi asosida hisoblash.

Diskontlashning mohiyati va moliyaviy ijaradagi ahamiyati

Diskontlash — bu vaqt o‘tishi bilan pulning qiymati o‘zgarishini inobatga olib, kelgusida to‘lanadigan yoki olinadigan mablag‘larning hozirgi qiymatini hisoblash usulidir. Moliyaviy ijara doirasidagi hisob-kitoblarda bu yondashuv asosiy element hisoblanadi.

XMHHS 16 talablariga ko‘ra, ijara majburiyatini aniqlashda ijara muddati davomida amalga oshirilishi rejalashtirilgan to‘lovlar hozirgi qiymatga keltiriladi. Diskont stavkasi sifatida odatda quyidagi ko‘rsatkichlar qabul qilinadi:

- shartnomada ko‘rsatilgan yillik foiz stavkasi (agar mavjud bo‘lsa),
- ijaraga oluvchining qarz jalb qilish bo‘yicha o‘ziga xos stavkasi.

Diskontlash usullari va ularning taqqoslanishi

Diskontlash hisob-kitoblarida foydalaniladigan usullar orasida quyidagilar ajralib turadi:

- **Annuitet usuli** – bir xil miqdordagi davriy to‘lovlar mavjud bo‘lganda qo‘llaniladi;
- **Oddiy diskontlash** – bir martalik pul oqimi uchun;
- **Murakkab diskontlash** – murakkab foiz stavkasi bilan hisoblab chiqiladi.

Usullarni tanlash ijara shartnomasining to‘lov grafigi, muddatlar soni va stavkalarning mavjudligiga qarab belgilanadi. Har bir usulning o‘ziga xos afzallik va cheklovlari mavjud.

Amaliyotda diskontlashdan foydalanish tartibi. **Xalqaro amaliyotga ko‘ra, ijaraga oluvchi quyidagi qadamlarni amalga oshirishi lozim:**

1. Ijara majburiyati — kelajakdagi ijara to‘lovlari hozirgi qiymat asosida hisoblab chiqiladi;

2. Aktiv (foydalanish huquqi) — hisobga olingan majburiyatga teng qiymatda balansga kiritiladi;

3. Har yili moliyaviy xarajatlar sifatida foiz xarajati va asosiy qarz summasi alohida ko‘rsatiladi.

Milliy amaliyotdagi mavjud muammolar

O‘zbekiston Respublikasida xalqaro standartlarga o‘tish bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda. Ammo moliyaviy ijara hisobini yuritishda quyidagi muammolar kuzatiladi:

- Diskont stavkasi aniqlanishida bir xil yondashuv mavjud emas;
- Ba’zi shartnomalarda foiz stavkasi ko‘rsatilmagan yoki noaniq;
- Buxgalter kadrlarining XMHHS bo‘yicha tayyorgarlik darajasi past.

Taklif va tavsiyalar

Quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

1. Ijara shartnomalarida aniq yillik foiz stavkalarini ko‘rsatish qonuniy jihatdan majburiy bo‘lishi kerak;
2. Buxgalterlar va auditorlar uchun XMHHS 16 bo‘yicha malaka oshirish kurslari tashkil etilishi lozim;
3. Diskont stavkasini belgilash uchun yagona metodologiya ishlab chiqilishi zarur.

XULOSA

Moliyaviy ijara hisobida diskontlash yondashuvini tatbiq etish hisob ma'lumotlarining aniqligini va moliyaviy holatni haqqoniy ifodalashni ta'minlaydi. Shu sababli, bu usulning amaliyotga to'liq joriy qilinishi, ayniqsa xalqaro moliyaviy hisobot standartlari asosida ishlovchi korxonalar uchun dolzarb hisoblanadi. Yurtimizda bu boradagi huquqiy va amaliy infratuzilmani rivojlantirish orqali korxonalar moliyaviy hisobining sifat darajasini oshirish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (XMHHS), 16-son: “Ijara”, 2019.
2. O‘zbekiston Respublikasi Buxgalteriya hisobining milliy standartlari.
3. Damodaran, A. (2012). *Investment Valuation*. Wiley.
4. Berk, J., & DeMarzo, P. (2020). *Corporate Finance*. Pearson.
5. Qodirov, B.A. (2021). “Moliyaviy lizingning buxgalteriya hisobi va uni takomillashtirish”. – *Iqtisodiyot va ta’lim*, №4.